

100. YILINDA

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNA GİDEN SÜREÇ

Prof. Dr. Ali Satan
Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü.
ali.satan@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9637-547X

Öz

Türkiye tarihinde 1918-1923 zaman kesiti Türkiye’de yaşayan herkes için zor zamanlardır. Dünya Savaşı kaybedilmiş, Osmanlı vatanı ve devlet mekanizması işgal edilmektedir. Bir yanda; savaştan mağlup olarak dönen ordu, işgalden kaçan siviller diğer yanda; 500 yıldır beklediği fırsatı bulan işgal kuvvetlerinin mütareke şartnamesini ihlal ve tecavüzleri. Bütün bu namüsaıt şartlar altında Türk milleti yeniden örgütlenip şanlı bir milli mücadele verip askeri ve diplomatik başarıya ulaştı ve akabinde Devlet idari rejimini Cumhuriyete dönüştürerek yeni dünya düzeninde yeni rejimi ile yoluna devam etti.

Anahtar Kelimeler: Mütareke, Millî Mücadele, TBMM, Türkiye Cumhuriyeti.

THE COURSE OF ACTION LEADING TO THE FOUNDATION OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE IN ITS 100TH ANNIVERSARY

Abstract

The 1918-1923 time period in Turkish history was a difficult time for everyone living in Turkey. World War I had been lost, the Ottoman homeland and state machinery are occupied. On the one hand, The army returning from the war defeated, and the civilians escaping from the occupation, on the other hand; Abuse and violations of the armistice specifications by the occupation forces, who found the opportunity they had been waiting for 500 years. Under all these unfavorable conditions, the Turkish nation reorganized, waged a glorious national struggle, achieved military and diplomatic success, and subsequently transformed the State administrative regime into the Republic and continued on its way with its new regime in the new world order.

Key Words: Armistice, War of Independence, Turkish Grand National Assembly, Republic of Türkiye.

Giriş

Kimi tarihçilere göre Avrupa için XX. yüzyıl 1914'te başlamıştır. Sanırım Osmanlı Devleti için de yüzyılın başlangıç tarihinin 1908 yılı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira XX. yüzyılı karakterize eden gelişmeler II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yaşamaya başlanmıştır. En genel tabirle cumhuriyetin ilanına giden yolun kapıları da sonrasında yaşanan gelişmeler eşliğinde II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte aralanmıştır. Her ne kadar Fransız İhtilalindeki muhatabı millet olsa da İttihat ve Terakki Cemiyeti Fransa'dan aldığı Hürriyet (Özgürlük), Müsavat (Eşitlik), Uhuvvet (Kardeşlik) ve Adalet sloganlarını Osmanlı İmparatorluğu'ndaki farklı milletleri birleştirmek ve aynı Meclis çatısı altında toplayarak (İttihad-ı Anasır) imparatorluğun ömrünü uzatmak için kullandı. Ne var ki meşrutiyetin getirdiği liberal hava kısa sürdü ve 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısını 1912-1913 Balkan Savaşları takip etti. Bu savaşla Osmanlı Devleti yüzbinlerce insanını ve İmparatorluğun Avrupa topraklarının büyük kısmını kaybetti. Balkan Savaşı tam manasıyla İttihad-ı Anasır siyasetinin iflası oldu. Henüz Balkan faciasının yaraları sarılmadan I. Dünya Savaşı'nda 3 kıtada 10 cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti ne yazık ki 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile de aradığı barış ve huzur dönemine ulaşamadı. Mütareke süreci Osmanlı ülkesine yeni işgaller ve acılar getirdi. Mütarekeden beklediğini bulamayan Türkler, bu kez erkeği kadını, genci yaşlısıyla vatanın kurtuluşu için bir Millî Mücadele başlattılar.

1. Kongrelerden TBMM ve Ankara'da Kurulan Millî Hükümete

1.1. Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Misak-ı Milli

Millî Mücadele döneminde Anadolu ve Trakya sathında örgütlenen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bir yandan direnişi örgütlerken diğer taraftan seçimlerin yenilenmesi ve Mebusan Meclisinin açılması talebini yükselttiler. İstanbul Hükümetinin iradesi dışında yurt sathında kongreler toplandı; kararlar alınıp uygulamaya konuldu. 4-11 Eylül 1919 tarihinde toplanan Sivas Kongresi ise memleketin her yanına yayılmış olan direnişi ortak bir merkezi yapıya kavuşturdu¹. Aynı zamanda Anadolu direnişinin bir güç odağı haline getiren kongre Sadrazam Damat Ferid Paşa ve hükümetinin istifasını da sağladı. Kurulan Ali Rıza Paşa hükümeti, Sivas Kongresi Heyet-i Temsilisi ile Amasya'da görüşüp bir dizi ortak karara varıldı. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz genel seçimlerin yapılarak Mebusan Meclisi'nin açılması kararı idi. 1919 yılının aralık ayında yapılan seçimler neticesinde İtilaf Devletlerinin varlığı ve arzusu hilafına İstanbul'da Türkleri temsil eden son Osmanlı Mebusan Meclisi açıldı.

Mustafa Kemal Paşa'nın da Erzurum Mebusu olarak üyesi bulunduğu son Osmanlı Mebusan Meclisi 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi (Ahd-ı Milli) gizli celsede görüşüp kabul etti ve 17 Şubat 1920'de bütün dünyaya duyurdu. Misak-ı Milli ile Türkler kendi sınırlarını kendileri belirliyor, Boğazların mevcut statüsünü kabul etmiyor, gayrimüslimlere yeni imtiyazların verilmeyeceğini ilanla kendi

¹ Millî Mücadelede toplanan kongreler ve kararları için bkz. Ali Satın, *Ya İstiklal Ya Ölüm Kongrelerle Millî Mücadele Dönemi*, İstanbul 2020.

mukadderatına sahip çıktığını ilan ediyordu. İşgalcilere karşı bu meydan okuyuşa cevap 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal oldu. Nitekim işgal kuvvetleri, Osmanlı Mebusan Meclisi olarak kullanılan eski Cemile Sultan Sarayını kontrol altına alarak bazı mebusları tutukladı. Mebusan Meclisi ise 18 Mart günü “*mebusluk vazifesinin yapılmasında emniyet verici bir halin gelmesine kadar*” çalışmalarına ara verdi. Sultan Vahdetin ise 11 Nisan 1920'de Anadolu ve 1920'de Mebusan Meclisini tatil ettiğine dair İrade-i Seniyye yayımladı.²

1.2. Törenle BMM'nin Açılması

Erzurum Mebusu ve Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa 17 Mart 1920'de Ordu Komutanlarına gönderdiği genelge İstanbul'un işgaline gecikmeden tepki gösterdi ve Ankara'da Meclis-i Müessesan yani Kurucu Meclis açılması için davette bulundu. Aynı davet Osmanlı Mebusan Reisi Celaleddin Arif Bey tarafından da yapıldı.³ Meclis için seçim yapılması gerektiğini bildiren Mustafa Kemal Paşa bu seçime kimlerin katılabileceğini şöyle açıklıyordu: “Cesaret-i medeniye, kabiliyet-i fikriye, selabet-i diniye ve milliye gibi evsafi haiz olmakla beraber 25 yaşından küçük olmamak ve kötü şöhrete sahip bulunmamak”. Seçimlere gayr-i müslimler iştirak ettirilmemişlerdir. Vilayet ile kaza arasında bir idari birim olan her livadan beş üye seçilmesi duyuruldu.

19 Mart 1920 seçimleri Osmanlı İntihab-ı Mebusan Kanununa göre yapıldı. 66 seçim çevresinin çoğu işgal altında idi ve işgal kuvvetleri ağıktan seçim yapılmasına müsaade etmiyordu. Öte yandan bu olağanüstü şartlarda seçimlerin acilen yapılma zarureti dolayısıyla İkinci Seçmenler Heyet-i Temsiliye tarafından belirlendi. Buna göre liva idare heyeti ile belediye meclisi üyeleri, vilayet merkez kazası ve merkeze bağlı kazaların ikinci seçmenleri seçimlere katılacaktır.⁴ Ayrıca Müdafaa-i Hukuk merkezleri temsilcilerinin de seçimlere katılması bildirilmiştir.⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın 17 Mart 1920 tarihli telgrafında “Kurucu Meclis” ifadesini kullanması çeşitli çevrelerden uyarı almış, bunun üzerine gönderilen yeni telgrafta Kurucu Meclis ibaresi yerine “Selahiyet-i Fevkalade (Olağanüstü Yetkilere Sahip)” ifadesi kullanılmıştır.

21 Nisan 1920'de Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa imzasıyla kolordulara, bütün valiliklere, bağımsız sancaklara, Müdafaa-i Hukuk heyetlerine, belediye başkanlarına çekilen telgrafta da 23 Nisan Cuma günü Meclis'in açılış tören programı bildirdi ve açılış haberinin halka duyurulması istendi. Mustafa Kemal Paşa telgrafında “vatanın bağımsızlığı, hilafet ve saltanat makamlarının kurtarılması gibi en önemli ve hayati görevi yapacak olan bu Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü Cuma'ya rastlatmakla bugünün kutsallığından feyzlenmeyi umduklarını” ifade etmişti. Hacı Bayram Veli Camii'nde kılınacak Cuma namazının aydınlığına bürüneceğini kaydeden Mustafa Kemal Paşa,

² “Meclis-i Mebusanın Feshi Hakkında İrade-i Seniyye, 13 Nisan 1336/1920, No.3826, Düstur, II/12 (İstanbul Evkaf Matbaası 1927, s.38-39, Şükrü Hanioglu, *Atatürk Entelektüel Biyografi*, Balam yayınları İstanbul 2023, s. 322.

³ Celaleddin Arif, “Mebusan-ı Millete”, *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1336/1920

⁴ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1020-1923)*, I. *Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare*, İstanbul 2001, s. 74

⁵ İhsan Güneş, *I.TBMM'nin Düşünsel Yapısı (1920-923)*, Eskişehir 1985, s.47

namazdan sonra sakal-ı şerif ve sancak-ı şerif ile birlikte Meclis'e gidileceğini, Meclis'e girmeden önce kurbanlar kesileceğini, ayrıca camiden Meclis'e kadar sürecek tören için Kolordu Komutanlığınca tedbir alınacağı da bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa, 23 Nisan gününün bereketini artırmak için il merkezlerinde valilerin Hatim ve Buhari-i şerif okunmasının organize edilmesini de istemişti.⁶ Ayrıca 23 Nisan Cuma günü ezandan önce minarelerde salavat-ı şerife okunacağı, hutbe sırasında Halife ve Padişahımızın adı söylenirken bizzat onun ve memalik-i şahanenin (vatanın) ve milletin tez elden kurtulmaları için hususi dua edileceği de belirtilmişti. Cuma namazından önce Mevlit sonra Kur'an Kerim okunacak, Halifelik ve Padişahlık makamının ve vatanın bütün bölgelerinin kurtarılması için harcanan emeklerin önem ve kutsallığı, bütün milletin vekillerinden meydana gelen TBMM'nin vereceği milli görevlerin yapılması zorunluluğu hakkında dini vaazlar verilecekti. Daha sonra Halife ve Padişahımızın din ve devletimizin vatan ve milletimizin kurtuluşu, esenliği ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dini ve vatanî törenin sonlanmasıyla camilerden çıkıldıktan sonra hükümet dairelerine gelinerek Meclis'in açılmasından ötürü resmen tebriklerde bulunulacaktır. Bu bildirin hem yayımlanması için her araca başvurulması, hızla en uzak köylere, en küçük askeri birliklere, kurum ve kuruluşlara duyurulması için azami çaba gösterildi. Ayrıca büyük levhalar halinde asılması ve mümkün olan yerlerde bastırılıp parasız dağıtılması sağlandı. 22 Nisan 1920'de yayımlanan genelgede, açılış tarihinden itibaren bütün "Makamat-ı mülkiye ve askeriyenin ve umum milletin merciinin Büyük Millet Meclisi" olduğu bildiriliyordu.⁷

Öte yandan 23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'ya 115-120 mebus ulaşabilmişti. Mebuslar ile genç yaşlı çok sayıda Ankaralı Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazını kıldılar. Bir hayli büyük bir kalabalıkla kılınan namazı müteakip Kur'an-ı Kerim okundu. Tekbirle Meclis'e doğru ilerleyen kalabalığın önünde Hacı Bayram Velinin üzerinde ayetler yazan Sancağı ve Sinop Mebusu Hoca Abdullah Efendi'nin başı üzerinde taşıdığı yeşil örtülü bir rahlede Kur'an-ı Kerim ve Sakal-ı Şerif taşındı. Bir manga asker de bu rahlenin iki tarafında ağır ağır ilerliyordu. Ulema, şeyhler, mebuslar, şehrin ileri gelenleri, yüksek rütbeli askerler ve halk onları takip ediyordu. Meclis önüne gelindiğinde Fehmi Hoca yüksek sesle hatim duası okudu, kurbanlar kesildi ve Mustafa Kemal Paşa tarafından kurdele kesilerek Meclis açıldı. Meclis'e ilk giren Yozgat Mebusu Süleyman Bey oldu. İçeri giren bütün mebuslar sıralara yerleşirken hoca mebuslar hep bir ağızdan dua ederek Buhari-i Şerif okudular. Bayraklarla süslenen kürsüye Hacı Bayram Veli'nin sancağı dikildi, Kur'an-ı Kerim ile Sakal-ı Şerif de kürsüye kondu. 23 Nisan 1920 Cuma günü saat 13.45-14.00 arasında, en yaşlı üye sıfatıyla Sinop Mebusu Şerif (Avkan) Bey ağır ağır kürsüye gelerek "Hüzzar-ı Kiram" diye başlayan şu tarihi konuşmayı yaptı: "... milletimizin dâhili ve harici istiklal-i tam dâhilinde mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeğe başladığını bütün cihana ilan ederek Büyük Millet Meclisini küşat ediyorum." Ardından Mustafa Kemal Paşa bir konuşma yaparak mebusların mazbataları okundu ve kürsüden

⁶ Buhari Şerif hatmi geleneği, kıtlık, zelzele, harp, salgın hastalık gibi milletin zor zamanlarında baştan sona okunmasıdır.

⁷ Nutuk, I, [MEB Yayınları, İstanbul 1996, Ankara, s.-431--432.](#)

yemin ettiler. Yemin metni şöyle idi: "Makam-ı hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istiklalinden başka bir gaye takip etmeyeceğime vallahi!"

Yeminden sonra seçim tutanaklarının incelenmesi için komisyon seçimi yapıldı. Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa, Mondros'tan Meclis'in açılışına kadar geçen sürede yaşanan olayları ve Heyet-i Temsiliye'nin faaliyetlerini içeren bir konuşma yaptı. Ardından Meclis Başkanlığı seçimi yapıldı ve Mustafa Kemal Paşa 110 oy ile BMM Başkanı seçildi. Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi olan Erzurum Mebusu ve Anayasa Hukuku Profesörü Celaleddin Arif Bey ikinci başkan, Konya Mevlevi Çelebisi Abdülhalim Efendi ile Hacı Bektaş Çelebisi Celaleddin Efendi de Reis Vekilliğine seçildiler.⁸ 19 Mart 1920 seçimleri sonucunda Meclis'e kaç mebusun girdiği konusunda verilen rakamlar muhtelifdir. Ahmet Demirel'e göre 1920-23 döneminde 437 kişinin ismi mebus olarak geçmekle birlikte 1923'te Meclis faaliyetlerine son verirken üyelik sıfatı devam edenlerin sayısı 337'ye düşmüştür.⁹ Bu mebusların 87'si İstanbul'da kaçıp Ankara'ya gelen mebuslardır. Böylece TBMM iki ayrı seçimle oluşan belki de tek meclis olmuştur.

BMM halkın tüm kesimlerini temsil eden bir meclisti. Yüzde 11'i idareci, yüzde 10'u memur, yüzde 7 öğretmen, yüzde 4'ü yargıç, yüzde 1'i güvenlik görevlisi olmak üzere Meclise katılan üyelerin yüzde 33'ü sivil bürokratlardan oluşuyordu. Üyelerin yüzde 25'ini oluşturan serbest meslek sahiplerinin yüzde 10'u çiftçi, yüzde 7'si tüccar, yüzde 5'i avukat, yüzde 2'si gazeteci ve yüzde 1'i bankacı idi. Askerlerin Meclis'teki oranı yüzde 14'tü. Bunların içinde her rütbeden asker bulunuyordu. Din adamlarının oranı ise yüzde 10'du. Bu grubun yüzde 4'ü müftü, yüzde 4'ü müderris ve yüzde 2'si de şeyhlerden oluşuyordu. Daha önceden mebusluk yapmış ya da yerel yönetimlerde görev almış üyelerin oranı ise yüzde 8 idi. Doktor, eczacı olarak meclise katılanların oranı yüzde 4'tü. Aşiret reislerinin oranı ise yüzde 2'ydi Teknik eleman olarak yüzde 1 oranında üye katılmıştı. Görüldüğü gibi BMM herhangi bir sınıfı ya da toplumsal grubu değil tüm halk kesimini temsil ediyordu.¹⁰

1.3. Büyük Millet Meclisi'nin İlk Beyanamesi

25 Nisan 1920 günü 7 kişilik geçici Bakanlar Kurulu seçildi. Aynı gün BMM bir beyanname yayınlamak için düşman propagandalarına inanılmaması gerektiğini halka bildirdi. "BBM emriyle Reis Mustafa Kemal" imzalı beyanname şöyledir:

"İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hainler, sizi aldatmak için türlü türlü yalanlar söylüyorlar. Memleketin muhtelif bölgelerini işgal etmiş düşmanlara karşı silaha sarılan vatandaşlarınızı ve din kardeşlerinizi yine size öldürtmek için Padişah ve Halifeye isyan etmiş olarak gösteriyorlar. Halbuki Ankara'da toplanan Meclis,

⁸Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ed. Neşe Özden vd., Atatürk Araştırma Merkezi, 2023, s.894-895 Bkz. <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/TURKIYE-CUMHURİYETİ-TARİHİ-1a.pdf> (13.12.2003)

⁹ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul 1994, s. 90.

¹⁰ İhsan Güneş, "1.TBMM'nin Toplanması ve Nitelikleri", *Birinci Meclis*, Sabancı Üniversitesi Yayını, İstanbul 1998, s. 36-37.

Padişah ve Halifeyi düşman baskısından kurtarmak, vatanın parçalanmasına engel olmak ve İstanbul'u yeniden ele geçirmek için uğraşıyorlar. Biz vekilleriniz, Allah ve Peygamber adına yemin ederiz ki; Padişah ve Halifeye isyan sözü yalandır. İstedığımız tek şey, Hindistan ve Mısır'ın başına gelen halden vatanımızı kurtarmaktır... Allah'ın laneti, düşmana yardım eden hainlerin üzerine olsun ve rahmet ve tevfiği de Halife ve Padişahımızın millet ve vatani kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın.”¹¹

BMM 27 Nisan 1920'de Padişaha “*sadakat mektubu*” gönderdi ve aynı gün Osmanlı Hükümetinin eski Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa Ankara'ya gelerek milli kuvvetlere katıldı.¹² Ankara'da açılan ve Millî Mücadelemizi yönetip bize tekrar istiklalimizi kazandıran Türkiye Büyük Millet Meclisimiz, İstanbul'daki Padişaha sadakat mektubu gönderen, mebus yemininde saltanat ve hilafete bağlılık bildiren, yayımladığı beyanname ile Padişah ve Halifeye bağlı olduğunu kamuoyuna resmen açıklayarak Ankara'da III. Meşrutiyet'i ilan etmiş oluyordu.¹³ Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet teşkiline dair Meclis'e sunduğu 4 maddelik önergeyle “*Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir kuvvetin mevcut olmadığı*”¹⁴ hükmü kabul edilerek milletin/halkın/cumhurun hakimiyeti ilan ediliyordu.

2. Cumhuriyete Giden Süreçte Yol Ayrımı

Millî Mücadele'nin olağanüstü şartlarında tıpkı Almanya'da Meclis'in Weimar'da toplanması gibi Osmanlı Mebusan Meclisi de İstanbul'un işgaliyle beraber Ankara'da açılıp çalışmaya başladı. Meclis'in Ankara'da çalışması ve Millî Mücadele'nin Meclis tarafından yönetilip zafere götürülmesi, içerde TBMM otoritesine karşı ayaklananların etkisiz hale getirilmesi gibi gelişmeler süreç içinde İstanbul'un siyasi ağırlığını azaltırken Ankara'nın adım adım iktidar alanını genişleterek tüm ülkede iktidarını kabul ettirdi. Nitekim 30 Ağustos 1922'de işgal kuvvetlerine karşı kazanılan askeri zaferden sonra 1 Kasım 1922'de Osmanlı saltanatı ilga edilerek siyasi idare tamamen TBMM'nin kontrolüne geçti. 24 Temmuz 1923'te ise hem I. Dünya Savaşı'nı bitiren hem de Türk Millî Mücadelesini sonlandıran Lozan Barış Antlaşması imzalanarak Türkiye siyasi, askeri ve iktisadi bağımsızlığını tüm dünyaya kabul ettirdi ve uzun savaşlardan sonra barış dönemini başlattı.

2.1. Saltanatın Kaldırılması

Millî Mücadele'nin askeri safhası zafer ile sonuçlandıktan sonra Ankara'da TBMM Hükümeti kazandığı büyük başarısıyla doğru orantılı olarak içeride yetki ve etkisini genişletmeyi hedefliyordu. İstanbul'da Saray ve Osmanlı Hükümeti ise zaferi kazanan Mustafa Kemal Paşa'nın gelip Padişah'a bağlılıklarını sunarak, var olan meşruti monarşinin (anayasalı saltanat) devam etmesini bekliyordu. Bu

¹¹ –Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. III, MEB Yayınları, Ankara, 1978, s.96

¹² Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, c. III, MEB Yayınları, Ankara 1978, s. 96

¹³ Bu tanımlamayı Mahmut Goloğlu, 1970'te yayınlanan kitabında gerekçeleriyle ileri sürmektedir. Biz de bu tanımlamayı doğru buluyoruz. Bkz Mahmut Goloğlu, *III. Meşrutiyet 1920*, Ankara 1970, s.147-155.

¹⁴ *Nutuk*, c. II, s. 26

iki farklı beklenti, Türk tarihinin en önemli kırılma noktalarından biri oldu. Tarih boyunca hep bir hanedan tarafından idare edilegelmiş olan Türk milletinin yeni Meclis'i, artık hanedanın varlığına son vermeyi düşünüyordu.

İtilaf Devletleri, Lozan Barış Konferansı'na hem İstanbul Hükümeti'ni hem de Ankara Hükümeti'ni davet etti. Nitekim Sadrazam Tevfik Paşa, 17 Ekim 1922'de TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek "İngiltere'nin Lozan Konferansı için Ankara ve İstanbul Hükümetlerini birlikte çağıracaklarına dair bilgi aldığını, bunun için Ankara'nın temsilcilerinin İstanbul'a gönderilerek ortak strateji belirlenmesi amacıyla çalışmalar yapılmasını" istemişti. Henüz Bursa'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki Tevfik Paşa'ya "Barış Konferansı'nda Türkiye Devleti'nin TBMM tarafından temsil edileceğini" bildirdi. 19 Ekim 1922'de Ankara Hükümetinin olağanüstü temsilcisi olarak İstanbul'a gelen Refet Paşa, 29 Ekim 1922'de, Sultan Vahdeddin ile 4 saat süren bir görüşme yaptı. Bu görüşmede, "tahttan feragatini ve İstanbul Hükümetinin istifasını" talep etti.¹⁵ Sultan Vahdeddin, konuyu düşünmek için zaman istedi ama Ankara'nın tekliflerini kabul etmedi. Bu görüşmeden beklenen sonuç alınmayınca, Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümetinin Lozan'a daveti konusunu 30 Ekim 1922 tarihinde TBMM'nin gündemine getirdi. TBMM'de "İstanbul Hükümetinin Barış Konferansı'na gitmesine hakkı olmadığı" konuşulurken, Dr. Rıza Nur ve tamamına yakını Meclis'in Birinci Grup'undan olan 78 arkadaşı, "Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı ve yeni Türkiye Hükümeti'nin onun mirasçısı olduğu ve hilafet makamının esaretten kurtarılacağı"na dair bir önerge verdiler. Teklifin okunmasından sonra söz alan İkinci Grup'un sözcüsü Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, "Teklifin içeriğine katılmakla beraber önergenin önce komisyondan geçmesini, ardından Genel Kurula gelmesini" istedi. Oturumu yöneten Mustafa Kemal Paşa buna lüzum görmeyerek teklifi oya sundu. İkinci Grup milletvekilleri, teklifte, "hilafetin durumunun açıkça belirtilmediği" gerekçesiyle oylamaya katılmadılar ve Meclis, karar yeter sayısına (161 kişi) ulaşamayarak önergenin 1 Kasım'da tekrar oylanmasına karar verdi. 1 Kasım'da Birinci ve İkinci Grup üyeleri olan mebuslar iki ayrı önerge verdiler. Meclis Başkanlığı önergeleri Şer'iyye, Adliye ve Anayasa Komisyon üyelerinden seçilen bir ortak komisyona sevk etti. Bu komisyon çalışmalarına, Mustafa Kemal Paşa da bizzat katılmış ve tarihe yön veren şu konuşmayı yapmıştır:

"Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzakere ile münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle, zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına el koymuştur. Bu tasallutlarını altı asırdan beri devam ettirmişlerdir. Şimdi de, Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek, kendi eline bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emrivâkidir. Mevzubahs olan millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele zaten bir emrivâki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu,

¹⁵ Gotthard Yazar tam adı ve yayın bilgileri Jaeshke, *Türk Kurtuluş Savaşı -Kronolojisi, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.297, Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923), İstanbul, 2001, s. 391.*

behemahal olacaktır. Burada içtima edenler, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat bazı kafalar kesilecektir.”¹⁶

Komisyon çalışmasını tamamlayıp Meclis Başkanlığı'na bir giriş bölümü ile iki maddelik bir önerge sunmuş ve bu önerge Meclis Genel Kurulu'nda bir kişi dışında¹⁷ oybirliği ile kabul edilmiştir. Bu iki maddelik karara göre:

- Osmanlı Saltanatı ve İstanbul Hükümeti, 16 Mart 1920'den itibaren yok sayılmıştır.
- Hilafet makamının devamı ve Osmanlı hanedanına ait olduğu kabul edilmiştir. Ancak, Halifeyi TBMM seçecektir.
- Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini Türkiye Devleti almıştır.
- Türkiye Devleti'nin yönetim biçimi henüz belirlenmemiştir.¹⁸

Böylece, 1 Kasım 1922 tarihi itibarıyla Saltanat kaldırılmıştır. 2 Kasım gününün de Hâkimiyet Bayramı olarak kutlanması 24 Ekim 1923 tarihinde kanunlaştırılmış ve Hâkimiyet Bayramı kutlamaları 1935 yılına kadar sürmüştür.

4 Kasım 1922 tarihinde İstanbul Hükümetinin Sadrazamı Tevfik Paşa Padişah Vahdeddin'e istifasını vermiş ve ardından İstanbul'da yeni bir hükümet kurulamamıştır. İstanbul Hükümetinin istifa haberi Ankara'ya ulaşınca, Refet Paşa'ya İstanbul'un idaresini devralması talimatı verildi. Öte yandan İstanbul'da ise TBMM'nin kararı aleyhine herhangi bir açıklama yapılmadı. 17 Kasım 1922 Cuma günü Sultan Vahdeddin, İngiliz Malaya Zırhlısı ile İstanbul'dan ayrıldı. Vahdeddin önce Malta Adası'na, oradan kısa süreliğine Hicaz'a, ardından da İtalya'nın San Remo şehrine gitti ve 1926 yılında burada vefat etti. Cenazesi Şam'a getirildi.¹⁹

TBMM 18 Kasım günü toplanarak öncelikle Sultan Vahdeddin'in halifeliğini Şeriyeye Vekaleti'nin hazırlamış olduğu fetvayı oylayarak düşürdü. Böylece Vahdeddin, halifelik unvanını da kaybetti. Ardından yeni halifenin seçimi için oylama yapıldı ve TBMM, Veliht Abdülmecid Efendi'yi Halife seçti.²⁰ 24 Kasım 1922 günü, İstanbul Topkapı Sarayı Mukaddes Emanetler Bölümü'nde geleneksel usule uygun bir şekilde, yeni halifeye biat merasimi düzenlendi. Törene, TBMM'den de bir heyet katıldı ve Abdülmecid Efendi'ye halife seçildiğine dair Meclis Kararı ve Mukaddes Emanetlerin

¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk II*, Ankara, 1996, s. 690-691.

¹⁷ Saltanatı kaldıran Meclis kararına aleyhte oy veren tek kişi Lazistan Mebusu Ziya Hürşit idi. Hakkında Bkz. Muzaffer Yardımcı, *Ziya Hürşit Muhafif mi Suikastçı mı?*, Pınar Yayınları, İstanbul 2015.

¹⁸ TBMM ZC. I, XXIV, s.297, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2005, s.361.

¹⁹ Cevdet Küçük, "Mehmed VI", TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-vi> (10.12.2023)

²⁰ Ali Satın, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, Yazıgen Yayınları, İstanbul 2017, s.150-178

anahtarları verildi. Ardından hep birlikte Topkapı Sarayı'ndan Fatih Camii'ne halkın sevinç gösterileri eşliğinde gidildi. Bu, İstanbul'da yaşanacak olan ilk ve son Saltanatsız Hilafet Alayı idi.²¹

2.2. Yeni Rejim Arayışı

Saltanatın kaldırılması ile beraber Türkiye'de yeni rejimin ne olacağı konusu gündeme geldi. Ankara'da TBMM Hükümeti, İstanbul'da da bütün Müslümanların Halifesi vardı. Muhafazakâr çevreler, Halife'nin devlet başkanı olmasını istiyorlardı. Ülkede uzun bir meşrutiyet mücadelesi verilmişti; dolayısıyla aydınlar arasında meşruti monarşinin yani anayasalı hükümdarlığın taraftarları vardı. Cumhuriyet rejimi, Fransız İhtilali'nden beri bilinen ve I. Dünya Savaşı sonunda müttefiklerimiz olan Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'da uygulamaya geçirilen bir rejim idi. Yine 1918 Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, 1918 Trablus Cumhuriyeti ve 1923 Rif Cumhuriyeti kısa ömürlü siyasi yapılar olarak tarih sahnesine çıkmışlardı. 25 Mart 1919'da ise Cenubi Garbi Kafkas Hükümet-i Cumhuriyeti kurulmuştu ama 19 Nisan'da İngilizler tarafından ortadan kaldırılmıştı.²² Ancak bu cumhuriyet uygulamalarına rağmen 1922-23 Türkiye'sinde cumhuriyet fikri yaygın bir görüş olmaktan uzaktı. Meşrutiyet idaresinin devam etmesi ve cumhuriyet idaresine geçiş şeklinde beliren rejim tartışma ve çatışması yaklaşık bir yıl kadar sürecekti.

Bu süreçte ilk olarak 1 Nisan 1923 günü TBMM oy birliği ile genel seçim kararı aldı. 8 Nisan'da Müdafaa-i Hukuk Grubu seçim ilkelerini ve yeni kurulacak Halk Fırkasının (Partisi) temelini teşkil edeceğini açıkladı. Haziran-Temmuz 1923 tarihlerinde, Türkiye genelinde yapılan milletvekili seçimleriyle 286 üyeli II. Dönem TBMM oluşturuldu. I. Meclis'e göre daha uyumlu, yani muhalif seslerden arındırılmış II. Meclis çalışmalarına 11 Ağustos 1923'te başladı. 17 Ağustos'ta Dışişleri Komisyonu oluşturuldu ve Lozan Antlaşmasını incelemeye başladı. 21 Ağustos'ta Yunan savaş esirler İzmir'den Yunanistan'a iade edildi. Yeni Meclis, 23 Ağustos 1923'te Lozan Antlaşması'nı onayladı. 24 Ağustos'ta Lozan Barış Antlaşması uyarınca İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin tahliye süreci başladı. 25 Ağustos'ta Yunanistan Lozan Barış Antlaşmasını onayladı. 29 Ağustos'a gelindiğinde İngiltere 1914'te Osmanlı Devleti'ne koyduğu ticaret yasağını kaldırdı. 19 Eylül'de de İngiltere savaş dolayısıyla Türk vatandaşlarının mülklerine koyduğu hacizleri kaldırarak İngiliz vatandaşlarının Türklere aldığı borç ödemelerini serbest bıraktı. 23 Eylül 1923'te yeni Türkiye'nin ilk siyasi partisi olan Halk Fırkası kuruluş çalışmalarını tamamladı. 6 Ekim'de Türk ordusu İstanbul'a girdi. Aynı gün Çanakkale'de bulunan İtilaf Devletleri askerleri Türkiye'den ayrıldı. 9 Ekim'de Malatya Mebusu İsmet Paşa ve 14 arkadaşı Ankara'nın başkent olması için önerge verdi ve TBMM bu önergeyi 13 Ekim'de kabul ederek Ankara'yı başkent ilan etti. 23 Ekim 1923'te Sivas mebusu Hüseyin Rauf Bey'in teklifi ile saltanatın kaldırıldığı ve Hz. Peygamberin Mevlit-i Şerifine tesadüf eden 12 Rebiülevvel gecesi ve günü (1 Kasım) Milli Bayram olarak kabul edildi. (362 numaralı Kanun). Cumhuriyetin ilanından bir gün önce ise çok stratejik bir kararla 28 Ekim 1923'te, 1914'ten bu yana

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Satan, *Son Halife Abdülmecid Efendi*, İstanbul, 2011.

²² [Sükrü Esere dair tam künye](#) Hanioglu, *Atatürk Entelektüel Biyografi*, [Bağlam Yayınları İstanbul 2023](#), s. 416.

ülkede devam eden savaş durumu dolayısıyla ilan edilmiş bulunan seferberlik 1 Kasım'dan itibaren geçerli olmak üzere kaldırıldı. Böylece hem binlerce silah altındaki askerin terhisi sağlanarak geniş halk kitlelerinin rahatlaması hem de dünyaya barış mesajı verilmiş oldu.²³

2. 3. Cumhuriyet'e Dair İlk Haberler

TBMM'nin açılmasıyla beraber Ankara'nın İstanbul'a yönelik tutum ve söylemleri incelendiğinde topyekûn bir karşı çıkışın varlığından bahsedilemez. Önce Damat Ferit Paşa Hükümetine, Damat Ferit Paşa'nın şahsına, bazı siyasetçi ve bürokratlara, zamanla da Sultan Vahdettin'e eleştiriler yöneltilmiştir. Ankara basını da Ankara'nın siyasi dilini yansıtmıştır. İlkel olarak katı monarşi karşıtlığı 1922 sonlarında açık bir hal almıştır.²⁴

1923 yılında ise Türkiye'de seçimlerin yenilenmesinden sonra II. Meclis'in açılmasıyla Anayasa komisyonu kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştı. Bu çalışmaların yurt dışından da takip edildiğini görüyoruz. Nitekim Washington'da yayımlanan *The Evening Star* gazetesi 29 Ağustos 1923 tarihinde "Modern Türkiye Aslında Bir Cumhuriyete Dönüyor" başlıklı bir haber-yorum yayımlamıştı. Haberde iki hafta önce açılan yeni TBMM'nin sistemi dönüştürecek ve Türkiye'deki siyasi rejimi bir cumhuriyet haline getirecek anayasal çalışmaların içine girdiği yazılıydı.²⁵ Halk Fırkası'nın kurulduğu gün olan 23 Eylül 1923 tarihli gazetelerde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda, yani Milli Mücadele döneminde oluşturulmuş Anayasa'da değişiklikler yapılacağına dair haberler Türk basınında da görüldü. *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesi, TBMM'de Anayasa görüşmelerinin 10-15 gün içinde başlayacağını yazıyordu. Mustafa Kemal Paşa, Viyana'da yayımlanan liberal *Neue Freie Presse* bir mülakat vermiş ve bu görüşme 27 Eylül 1923'te yayımlanmıştı. Türkiye'de yapılacak Anayasal değişikliklerin içeriğine ve yeni rejimin adının ne olacağına dair Mustafa Kemal Paşa'nın ilk beyanat şöyle idi:

"Yeni Türkiye Teşkilât-ı Esasiye Kanununun ilk maddelerini tekrar edeceğim. 'Hakimiyet bilâ-kayd-ü şart milletindir. İcra kudreti, teşriî salâhiyeti milletın yegâne hakiki mümessili olan mecliste tecelli ve temerküz etmiştir.' Bu iki kelimeyi hulâsa etmek kabildir. 'Cumhuriyet' Yeni Türkiye'nin emr-i teceddüdü daha nihayet bulmamıştır. Harpten sonra Türk Teşkilât-ı Esasiyesinin inkişâfi henüz kat'i bir şekil almış addedilemez. Tadilât ve tashihât yapmak ve daha mükemmel bir hale getirmek elzemdir. İkmaline başlanan bu iş henüz bitmemiştir. Kısa bir zaman zarfında Türkiye'nin bugün filen almış bulunduğu şekil kanunen de tespit edilecektir. Yakın bir âtîde bu meseleye ait hükümet teklifâtı meclise arz edilecektir. Bu teklifâtın bütün mevâddı Teşkilât-ı Esasiye Kanununun inkişaf ve ikmâline ait bulunacaktır. Bütün Avrupa ve

²³ Sürecin gün gün takibi için bkz: *Yıllık 1923*, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara 2023, s.271-289.

²⁴ Şükrü Hanioğlu, *Atatürk Entelektüel Biyografi*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2023, s. 425-429.

²⁵ Cumhuriyete giden süreçte ilk haberin şimdilik bu olduğunu düşünüyoruz. Bkz. "Modern Turkey Developing Into a Republic in Fact", *The Evening Star*, 29 Ağustos 1923, s. 6 Ayrıntılar için Bkz. Ali Satan-Merve Tuzak-Kıymet Yasavul, *Batı Basınında Lozan Yeni Türkiye ve Cumhuriyet*, Timaş Yayınları, İstanbul 2023, s. 289-290.

Amerika'daki Cumhuriyetler nasıl esas itibarıyla yekdiğerinden ayrı değilse aralarındaki fark nasıl yalnız şekle ait bulunuyorsa, Türkiye'nin de bu cumhuriyetlerden farkı sırf bir şekil meselesidir. Diğer cumhuriyet usulüyle idare edilen memleketlerde olduğu gibi bizimde hâkimiyete malik bir parlâmentomuz vardır. Yalnız bizde Büyük Millet Meclisi hem teşri hem de icraî salâhiyete mâliktir. Başka yerde olduğu gibi bizde de vekiller kendi vekâletlerine ait işlerden mes'uldürler... Başka yerlerde yeni Türkiye Devleti İcra Vekillerinin Millet Meclisinin elinde oyuncak olduğu zannediliyor. Bu hatadır, vekillerin mes'uliyetine ve vazifesine ait meselede, Teşkilât-ı Esasiye Kanununda yapılacak tadilat ile tespit edilmiş olacaktır. Netice itibarıyla reis-i cumhurdan, reis-i hükûmetten ve mes'ul vekillerden müteşekkil bir hükûmet teşkil edeceğiz demıştır."²⁶

Mustafa Kemal Paşa, rejimin adını kamuoyuna ilk kez açıklıyordu.²⁷ Basında bu fikir tartışıldı ve 4 Ekim 1923 günü Cumhuriyet Halk Fırkası Divanı'nda ele alınarak devletin adının Türkiye Cumhuriyeti olması kararlaştırıldı. 5 Ekim günü, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanan Uzmanlar Komisyonu, Anayasa'da yapılacak değişiklikleri görüşmeye başladı. 6 Ekim 1923 tarihinde, Türk ordusu İstanbul'a girdi ve İtilaf Devletleri'nin işgali fiilen sona erdi. Yüzyıllardır payitaht olan İstanbul, Milli Mücadele'nin başında söz verildiği üzere düşman işgalinden kurtarılmış oldu. Bu nihai zaferden bir hafta sonra, 13 Ekim 1923 günü, Anayasa'ya ilave olunan bir madde ile siyasi başkentlik payesi İstanbul'dan alınıp Ankara'ya verildi. Böylece yeni rejimle başkent de yenileniyordu.²⁸

Bir yandan da sürmekte olan rejim değişikliğine dair Anayasa komisyon çalışmaları 21 Ekim günü tamamlandı. Artık yeni rejimin Halk Fırkası Grubu ve Meclis Genel Kurulu'ndan geçmesine sıra gelmişti. Ancak bu sırada siyasi bir bunalım ortaya çıktı. 23 Ekim'de TBMM 2. Başkanı Ali Fuat Paşa istifa etti ve 2. Ordu Müfettişliği'ne atanmayı talep etti. Başbakan Fethi Bey, aynı zamanda Dahiliye Vekili idi ve bu görevini bıraktı. Ancak bu bakanlığa ve Meclis 2. Başkanlığı'na Mustafa Kemal Paşa'nın desteklediği adaylar seçilemedi. 25 Ekim'de Meclis 2. Başkanlığı'na Rauf Bey seçilerek Meclis'te ciddi bir muhalefet grubu oluşmaya başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, bu durumu fırsat bilerek harekete geçti. Hükümetin, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Vekili Fevzi Paşa haricinde topluca istifa etmesine karar verdi. 27 Ekim'de hükümet istifa etti. Mevcut Meclis Hükümeti sistemine göre her vekil/bakan tek tek Meclis tarafından seçilmeli idi. Ancak Fethi Bey'e muhalefet edenler, istifa eden bakanların yerine yenilerini seçip yeni bir hükümet kuramadılar. Türkiye, 27-28 Ekim günlerini hükümeteşsiz geçirdi. Bu hükümet buhranını aşmak için, Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim

²⁶ Neue Freie Presse (Vienna), Bilal Şimşir, *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi*, c.1, 1922-24, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981, s.286-287, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ed. Neşe Özden vd., Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2023, s.139-140 Bkz. <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/TURKIYE-CUMHURİYETİ-TARİH.pdf> (10.12.2023)

²⁷ Falih Rıfki, Mustafa Kemal Paşa'nın mülakatta "Cumhuriyet" kelimesini ağzından kaçırdığını iddia etmiştir. Bkz. Falih Rıfki Atay, Çankaya, 373

²⁸ Hamza Eroğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı", Bkz: <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Hamza-ERO%C4%9ELU-T%C3%BCrkiye-Cumhuriyetinin-%C4%B0l%C3%A2n%C4%B1.pdf> (10.12.2023)

gecesi kendisine yakın bazı devlet adamlarını Çankaya'ya çağırdı ve sorunun mevcut sistemden kaynaklandığını belirtip “*Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz*” dedi. O gece, İsmet Paşa ile birlikte, önceden hazırlanan kanun metni üzerinde çalışmışlardı. 29 Ekim 1923 günü, TBMM yine yeni hükümeti kurmak için toplamış, ancak bütün arayışlar sonuçsuz kalmıştı.

Çankaya’da alınan karar üzerine, Meclis Başkanı’nın hükümet bhranının çözümüyle ilgili kendilerine yol göstermesi için Mustafa Kemal Paşa davet edilmişti. Mustafa Kemal Paşa, öğleden sonra Parti Grubu’nda hükümet bunalımının aşılabilmesi için bazı temel değişikliklerin yapılmasını talep etti. Fırka Grubu’nun kararından sonra, TBMM Genel Kurulu da saat 18.00’de toplandı. Anayasa’nın bazı maddelerinde yapılması gereken ilave ve düzeltmeleri içeren kanun teklifi, önce Anayasa Komisyonu’nda sonra da Genel Kurula katılan 158 mebusun oybirliği ile kabul edildi. Buna göre, “*Türkiye Devleti’nin hükümet biçimi Cumhuriyet’tir. Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir. Türkiye Devleti, yönetim birimlerini Bakanlar Kurulu aracılığı ile idare eder. TBMM, üyeleri arasından Cumhurbaşkanı sıfatı ile devlet başkanını seçer. Cumhurbaşkanı da Başbakanı, Meclis üyeleri arasından seçer ve Başbakan, kendi Bakanlar Kurulu’nu mebuslar arasından seçer ve önce Cumhurbaşkanı’nın sonra Meclis’in onayına sunar.*” Bu değişiklikler sırasında Anayasa’ya ikinci madde olarak “*devletin dini, İslam dinidir*” ifadesi konmuştur. Anayasada yapılan bu değişiklikler kabul edildikten sonra TBMM, Cumhurbaşkanı seçimine geçmiş ve seçime katılan 158 üyenin oybirliği ile Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 30 Ekim günü Cumhurbaşkanı, Malatya Mebusu İsmet Paşa’yı Cumhuriyet’in ilk Başbakanı olarak görevlendirmiş ve İsmet Paşa Hükümeti, aynı gün TBMM’den güvenoyu alarak vazifesine başlamıştır. 1 Kasım günü de Mustafa Kemal Paşa’dan boşalan Meclis Başkanlığı’na Ali Fethi Bey seçilmiştir.²⁹

Sonuç

Türkiye’nin idari yapısında 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan yeni düzenlemeler 1876 yılında meşruti monarşiye evrilmiş, 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı ile Anayasanın seçimler ve Mebusan Meclisinin açılmasına dair hükümleri tekrar yürürlüğe girerek Türkiye çok partili siyasi hayatı (İttihat ve Terakki Fırkası, İtilaf fırkası, Ahrar Fırkası vb.) tecrübe etmiştir. Yaşanan uzun savaşların neticesi olarak hemen hemen her alana sirayet eden büyük kayıplar demokratik hayatın gelişimine mâni olmuştur. Ancak Türk Milleti’nin tüm bu tabloya rağmen topyekûn giriştiği Milli Mücadele’nin merkezinin Ankara olması ve TBMM’nin Ankara’da açılması, Türkiye idari tarihi bakımından da yeni bir başlangıcı temsil etmiştir. 30 Ağustos 1922’de savaş alanında, 24 Temmuz 1923’te uluslararası diplomatik alanda kazanılan zafer neticesinde kurulan yeni devlet, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte rejimini de yenilemiştir. Yeni rejimin ilanını alkışlarla karşılayanlar olduğu gibi eleştiriyi yaklaşanlar da olmuştur. Önde gelen bazı siyasilere, aydınlar ve basın mensupları arasında Cumhuriyet’in bir oldu

²⁹ Faruk Alpkaya, *Cumhuriyetin Kuruluşu 1923-1924*, İstanbul 1998, s.58; Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II.Dönem 1923-1927*, I, Ankara 1993, s. 159-252.

bitti şeklinde bir günde ilan edilmesine ve cumhurbaşkanlığı makamıyla TBMM yetkilerinin bir kişide toplanmasına muhalefet edilmiştir.

Ek:

CUMHURİYETİ İLAN EDEN ANAYASAL DEĞİŞİKLİKLER

MADDE 1- Hâkimiyet, bilâ kaydü şart Milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir (dayanır). Türkiye Devletinin şekl-i Hükümeti, Cumhuriyettir.

MADDE 2- Türkiye Devletinin dini, Dini İslâmdır. Resmî lisanı Türkçedir.

MADDE 4- Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, Hükümetin inkısam ettiği (bölündüğü) şubası idareyi (idare şubelerini) İcra Vekilleri (Bakanlar) vasıtasıyla idare eder.

MADDE 10- Türkiye Reisicumhuru, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından ve kendi âzası meyanından (Üyeleri arasından) bir intihap (seçim) devresi için intihap olunur. Vazifei Riyaset yeni Reisicumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir.

MADDE 11- Türkiye Reisicumhuru (Cumhurbaşkanı) Devletin Reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekileye (Bakanlar Kuruluna) riyaset (başkanlık) eder.

MADDE 12- Başvekil Reisicumhur tarafından ve Meclis âzası meyanından intihap olunur (seçilir). Diğer Vekiller Başvekil tarafından gene Meclis âzası arasından intihap olunduktan sonra heyeti umumiyesi Reisicumhur tarafından Meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hali içtimada değil ise keyfiyeti tasvip Meclisin içtimasına talik olunur (ertelenir).³⁰

← **Biçimlendirilmiş:** Girinti: İlk satır: 0 cm, Aralık Sonra: 8 nk

³⁰ Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, İstanbul, 2006, s.119; Faruk Alpkaya, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, İstanbul, 1998, s.91-92; Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi V 1923 Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul, 2011, s.321-336.

Kaynakça

- Alpkaya, Faruk, *Cumhuriyetin Kuruluşu 1923-1924*, İstanbul 1998
- Akın, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923), 1. Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*, İstanbul 2001
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk I-II*, Ankara, 1996
- Goloğlu, Mahmut, *-III. Meşrutiyet 1920*, Ankara 1970
- Goloğlu, Mahmut, *Millî Mücadele Tarihi V 1923 Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul 2011
- Güneş, İhsan, *1. TBMM'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)*, Eskişehir 1985
- Hanioğlu, Şükrü, *Atatürk Entelektüel Biyografisi*, İstanbul 2023
- Kili, Suna-Gözübüyük, Şeref, *Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, İstanbul, 2006
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927, I*, Ankara 1993
- Satan, Ali, *Ya İstiklal Ya Ölüm Kongrelerle Milli Mücadele Dönemi*, İstanbul 2020
- Satan, Ali- Tuzak, Merve-Yasavul, Kıymet, *Batı Basınında Lozan Yeni Türkiye ve Cumhuriyet*, İstanbul 2023
- Satan, Ali, *Son Halife Abdülmecid Efendi*, İstanbul 2011
- Satan, Ali, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, İstanbul 2017
- Şimşir, Bilal, *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi*, c.1, 1922-24, Ankara 1981
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya*, c. III, İstanbul 1991
- Yardımcı, Muzaffer, *Ziya Hurşit Muhalif mi Suikastçı mı?* İstanbul 2015
- Yıllık 1923*, Ankara 2023

E Yayınlar:

- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ed. Neşe Özden vd., Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2023
<https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/TURKIYE-CUMHURİYETI-TARİHI-1a.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ed. Neşe Özden vd., Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2023
<https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/TURKIYE-CUMHURİYETI-TARİH.pdf>
- Hamza Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı”,
<https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Hamza-ERO%C4%9ELU-T%C3%BCrkiye-Cumhuriyetinin-%C4%B01%C3%A2n%C4%B1.pdf>
- Cevdet Küçük, “Mehmed VI”,
TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-vi>